

Богдан Турчин

аспірант кафедри дизайну та основ архітектури,
Національний університет «Львівська політехніка», Львів
e-mail: bohdan.r.turchyn@lpnu.ua
orcid: 0000-0002-4744-4632

КОНЦЕПЦІЯ МІСТА-САДУ: ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК НА ПОЛЬСЬКИХ ТЕРЕНАХ УПРОДОВЖ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

© Турчин Б., 2023

<https://doi.org/10.23939/sa2023.02.166>

Розглянуто формування і розвиток концепції міста-саду на польських теренах упродовж першої чверті ХХ століття. Висвітлено досвід польської архітектури та урбаністики у контексті ідеї про місто-сад до Першої світової війни і у перші повоєнні роки. Описано приклади реалізованих польських міст-садів, діяльність як окремих діячів, так і цілих товариств та організацій, що займалися пропагуванням концепції міста-саду. Актуальність теми зумовлена потребою у створенні збалансованої та уніфікованої урбаністичної стратегії відновлення України, яка б мала не лише належне нормативно-правове обґрунтування, але й потужний ціннісний характер, що властивий, зокрема, концепції міста-саду.

Ключові слова: місто-сад, концепція, урбаністика, Владислав Добжинський, Тадеуш Толвінський, Тадеуш Недзельський, Сальватор, Гішовець, Нова Варшава, Млочини.

Постановка проблеми

Воєнна агресія російської федерації призвела до масштабних фізичних пошкоджень і руйнувань житлової та нежитлової нерухомості, іншої інфраструктури. Аналітична команда Київської Школи Економіки (КШЕ) вважає, що сукупна оцінка прямих втрат економіки України станом на 1 вересня 2022 року становить понад \$127.0 млрд (за вартістю заміщення). Загальна площа пошкоджених або зруйнованих об'єктів становить 74,1 млн кв. м., що складає 7,3 % від загальної площі житлового фонду України. Зокрема, 135,8 тис. будівель, з них 119,9 тис. – приватні (індивідуальні) будинки; 15,6 тис. – багатоквартирні будинки; 0,2 тис. – гуртожитки. Головною проблемою даної теми є відсутність збалансованої містобудівної стратегії відбудови постраждалих та розвитку решти територій. Різноманітні пропозиції щодо відновлення України, які лунають з вуст представників органів державної та місцевої влади, окремих експертів, часто позбавлені ціннісного характеру, хоча й мають належне нормативно-правове обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У процесі написання даної статті були використані наукові праці, що висвітлюють основні події та етапи у формуванні та розвитку концепції міста-саду на польських теренах упродовж першої чверті ХХ століття. Проблема концепції міста-саду, у визначених територіальних і хронологічних межах, розглядається у роботах таких дослідників, як-от: Klara Czerniewska-Andryszczyk, Ewa Perlińska-Kobierzyńska, Natalia Budnik, Małgorzata Kuciewicz, Simone De Iacobis (2021), Janusz

Ślodziak (2020), Alicja Szmelter (2019), Zbigniew Paszkowski (2012), Małgorzata Rozbicka (2008), Marcin Fabiański, Jacek Purchla (2001).

Мета статті

Мета дослідження полягає у висвітленні досвіду розвитку польської архітектури та урбаністики до Першої світової війни у межах концепції міста-саду та популяризації цієї ідеї серед архітектурної спільноти задля формування уніфікованого і збалансованого містобудівного плану відновлення України.

Виклад основного матеріалу

На початку ХХ століття концепція міста-саду була предметом суспільного інтересу, зокрема на території Польщі, яка була частиною тогочасної Австро-Угорщини. У масштабних обговореннях та дискусіях брали участь фахівці з різних галузей: від економістів і лікарів до чиновників та архітекторів. З'явився цілий ряд часописів, публікацій та брошур, присвячених даній тематиці. Варто виділити тексти економіста, соціолога Людвіка Крживіцького (Krzywicki, 1900) і лікаря-гігієніста Владислава Добжинського (Dobrzyński, 1908), які активно займалися адвокацією Говардівської ідеї про місто-сад. Останній наголошував на соціальному аспекті міста-саду і необхідності створення міст-садів для покращення здоров'я суспільства. Важливою платформою для обміну думками передових польських інженерів та архітекторів був фаховий журнал "Przegląd Techniczny". Наприклад, архітектор Едвард Ебер у 1908 р. опублікував статтю про англійські та німецькі садиби, з видами і планами будинків, призначених для міст-садів, за проектами З. Калиновського і Ч. Пшибильського. Тадеуш Толвінський у 1909 р. на основі вражень від навчання в Англії видав семисерійний цикл статей стосовно концепції міста-саду. Цього ж року у журналі вийшла обширна стаття Юзефа Холевінського, проілюстрована не лише канонічними прикладами англійського міста-саду Лечворт і передмістя-саду Хемпстед і низкою типових прикладів англійських і німецьких патрональних поселень, але й американськими взірцями (Szmelter, 2019).

Значну роль в утвердженні у Польщі концепції міста-саду відігравали різноманітні об'єднання та організації. Однією з них була Делегація міст-садів при Варшавському товаристві гігієни. Поштовхом до створення Делегації став виступ видатного лікаря Владислава Добжинського у відділі Гігієни міст і помешкань у лютому 1908 р. з пропозицією започаткувати децентралізацію великих польських міст (Szmelter, 2019). Статутною метою варшавської Делегації була: "якнайширша популяризація ідеї міст-садів". Також прийнятий статут Делегації роз'яснював, що таке місто-сад: "це спроектоване з врахуванням найширших принципів гігієни та естетики поселення, виключаючи спекуляції та філантропію, та, наскільки це можливо, засноване на засадах кооперації" (Delegacja ds. Miast-Ogrodów przy Warszawskim Towarzystwie Higienicznym, 1909). Зусилля ентузіастів та прихильників концепції міста-саду сприяли проведенню "Конкурсу на парцеляцію землі під Краковом" у 1908 р. (Konkurs na parcelację gruntów pod Krakowem, 1908).

У результаті конкурсу була розпарцельована територія колишніх фортечних земель на пагорбі Сальватор, розташованому у 2.5 км на захід від замку Вавель. Це змагання мало архітектурно-урбаністичний характер, тому конкурсанти проектували не лише ділянки, але й житлові будинки та інші будівлі (громадський клуб, книгарню з читальним залом і магазини). Рельєф пагорба був крутий і дозволив розмістити лише 32 об'єкти. Площа ділянок становила від 361 м² до 1144 м², усереднена – близько 700 м². Розмір забудови ділянок обмежувався в залежності від їхнього розміру. Умови конкурсу передбачали можливість будівництва лише спарених та окремо розташованих будинків. (Szmelter, 2019).

Згідно з результатами конкурсу I нагороду отримав Тадеуш Недзельський, а II нагороду – Роман Бандурський і Вайнберг. Проект Т. Недзельського передбачав, що ділянки від вершини пагорба Сальватор радіально спускаються в усіх напрямках, а вулиця, на якій постане забудова, формувалася у мальовничу петлю. Суддя конкурсу Єжи Вархаловський критично оцінив конкурсні

пропозиції переможців, стверджуючи, що ділянки під забудову запроєктовані ірраціонально та без потреби надміру використано “штучну мальовничість” (Warchałowski, 1909).

На думку дослідниці Аліси Смельтер невеликий конкурс на забудову колонії у Сальваторі став ареною полеміки щодо важливого питання – вибору естетичного бачення містобудівного плану. Також вперше в Польщі було продемонстровано, що можна спроектувати функціональний житловий масив, адаптований до потреб його мешканців, з невеликим культурним центром і магазинами. Колонія на Сальваторі була першою спробою перенести ідею міста-саду в Польщу, яка визначила напрямок пошуку польської моделі міста-саду з більшими, ніж у Західній Європі, ділянками з окремо розташованими будинками (Szmelter, 2019). Окремо Яцек Пурхла та Марцін Фабіанські вказують на те, що колонія на Сальваторі є цікавим прикладом одночасного втілення у Польщі англійської та німецької моделі передмістя-саду (Purchla, 2001).

Дільниця Гішовець у Катовіце – один з тогочасних проєктів, заснованих на концепції міста-саду. Ця дільниця була побудована упродовж 1907–1910 років за проєктом архітекторів Еміля і Георга Зільманів для працівників шахти Гіше в Янові. Будівництво ініціював генеральний директор компанії “Giesches Erben” Антон Утеманн. Гішовець мав бути спроектований за зразком міста-саду Е. Говарда з урахуванням традицій сільської місцевості Верхньої Сілезії. У центрі дільниці розмістився місцевий ринок просто неба. Навколо площі були розподілені адміністративні та службові будівлі, а саме: лісова інспекція, маєткове управління, корчма, пошта, школа та крамниці. У приміщенні корчми розміщувався театр та боулінг. Вулично-дорожня мережа Гішовця відповідала геометричній схемі радіального типу. Типи житлових будинків у дільниці різнилися залежно від соціального класу мешканців. Наприклад, робітничим сім’ям надали 600 помешкань у двоквартирних одноповерхових будинках. У Гішовці також було збудовано 31 будинок для чиновників (з ванними кімнатами, центральним опаленням і каналізаційною системою), 11 будинків для вчителів, 1 будинок для лікаря та 1 будинок як притулок для неодружених інженерів. Окрім цього, існувало 5 нічлігів для 300 неодружених робітників зі спільною їдальнею. Усі будинки були з садами та маленькими сараями поруч (Słodczyk, 2020).

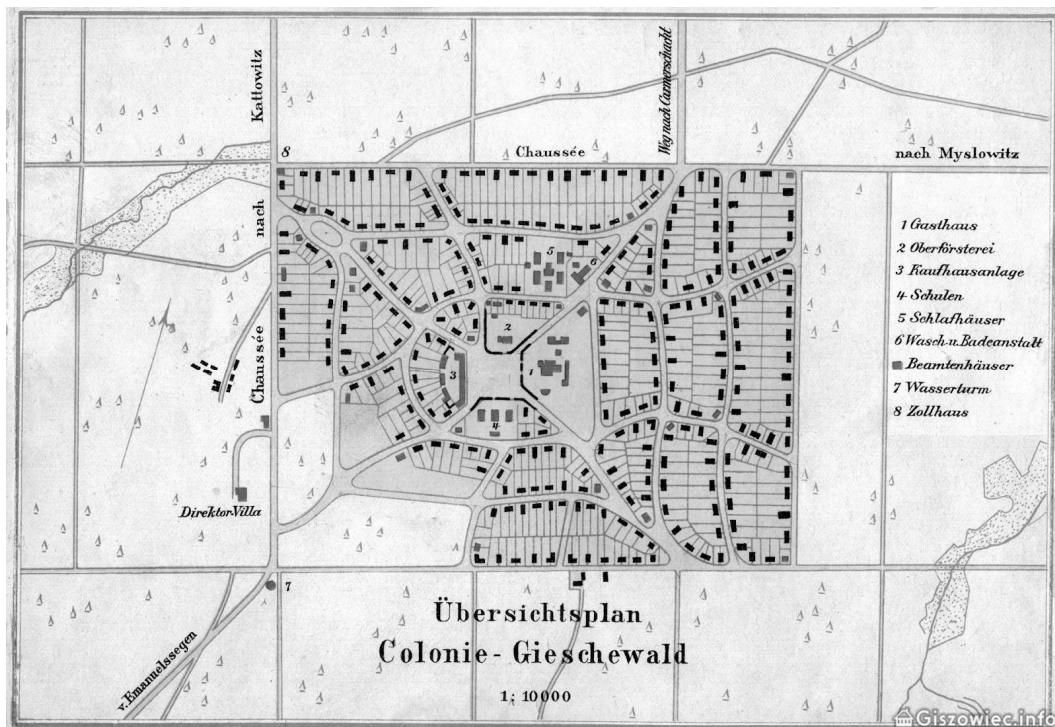

Рис. 1. План міста-саду Гішовець. Архітектори Еміль і Георг Зільмани (1907), джерело: <https://www.giszowiec.info/pl/?co=historia&jak=h1>

Визначною подією у процесі становлення Говардівської ідеї у Польщі стала “Варшавська виставка міст-садів і садівництва”, зініційована у 1910 р. Делегацією міст-садів при Варшавському товаристві гігієни та Владиславом Добжинським. На виставці був продемонстрований творчий доробок авторів, прихильників руху місто-сад, з Італії, Франції, Німеччини, Англії та Польщі, а саме: від садиб з облаштованими садами, міських парків, літніх курортів, до невідомих проектів передмістя-саду під Варшавою (арх. С. Портнер) та міста-саду у передмісті Варшави (арх. Я. Мацієвський). Окрасою виставки став привезений з Англії макет першого міста-саду у світу Лечворта, для якого спорудили спеціальний павільйон (Wyniki konkursu wraz z podaniem autorów nagrodzonych prac i wysokością nagród, 1912). Лікар Йозеф Поляк представив результати дослідження стану здоров'я мешканців варшавської громади на тлі європейських міст і міст-садів, яке було відображено у статистичних таблицях. Також на виставці були показані плани Великого Кракова з конкурсу, що відбувся того ж року. Журі визначило перелік осіб та іноземних установ, які отримали нагороди та подяки (Kronika, 1910).

Чергова презентація ідеї міста-саду “Виставка архітектури та інтер'єру в садово-парковому середовищі” у Кракові 1912 р. поєднувалася з конкурсом на кілька типів сімейних будинків, які мали стати взірцевими зразками архітектури індивідуальних заміських будинків, багатоквартирних будинків з садом і будинків у робітничій колонії (Wyniki konkursu wraz z podaniem autorów nagrodzonych prac i wysokością nagród, 1912). Виставка проходила у спеціально побудованому комплексі на території, що межує з парком Генрика Йордана. Окрім виставкового павільйону для експонатів, були побудовані допоміжні об'єкти: театр з рестораном, кондитерська, естрада, дитячий майданчик, каруселі, кіоски. Для демонстрації новітніх будівельних матеріалів була спеціально зведена пергола біля головного корпусу. Найбільш привабливою частиною цієї виставки являлися взірцеві будинки, оточені садами та городами, з інтер'єрами, створеними Польським товариством прикладного мистецтва (Dawniej i dzisiaj (z powodu wystawy 1912 roku w Krakowie), 1911).

“Виставка архітектури та інтер'єру в садово-парковому середовищі” більшою мірою була зосереджена на пошуку архітектурної відповіді на проблему проживання в одностановному будинку з рисами польської архітектури. Хоча цей напрям був пов'язаний з ідеєю Говарда про місто-сад, але урбаністична складова на виставці була менш експонована. Архітектор Тадеуш Толвінський репрезентував проект розбудови міста-саду Зомбки поблизу Варшави для конкурсу, який мав місце того ж року (1912 р.). Також на краківській виставці був представлений макет житлового будинку – садиби, розроблений Ігнацієм Міскевичем. Через два роки цей архітектор спроектує дільницю Млочини у Варшаві (Miśkiewicz, 1912).

У серпні 1912 року Ебенізер Говард прибув до Кракова на 8-й Всесвітній конгрес есперантистів, ймовірно, головним чином для просування власної ідеї. Його візит справив враження не лише тому, що на той час його вважали “відомим англійським публіцистом” і творцем концепції міста-саду, а й тому, що Е. Говард ретельно вивчив місцевість та описав Краків як місто з характером міста-саду, яке могло б легко ним стати. Коментатор візиту відомого англійця вважав таку оцінку Кракова помилковою, оскільки Е. Говард не орієнтувався у місцевих умовах. Він, ймовірно, сформував свою думку з того факту, що Краків мав зелений пояс навколо міського центру у вигляді невеликого парку Планти, хоч до приміських ділянок лук було недалеко (Szmelter, 2019). Незважаючи на такий висновок Е. Говарда стосовно Кракова, місцева публіка високо оцінила його внесок у поширення ідеї міста-саду та задавалась питанням: “Чи знайдеться у Польщі хоча б одна людина, подібна до Говарда, яка б покинула все і присвятила усе своє життя реалізації беззаперечного ідеалу?” (Miasta-ogrody, 1912).

У 1910 році Владислав Добжинський, одразу після закінчення “Варшавської виставки міст-садів і садівництва” розпочав роботу над створенням зразкового передмістя-саду поблизу Варшави. Нова Варшава, як і англійське передмістя-сад Лечворт, мала стати рекламою руху за місто-сад. Вдала побудова даного поселення стала б підтвердженням того, що ідеї Е. Говарда можна реалізовувати у польських умовах. Сама підготовка до будівництва передмістя-саду тривала упродовж трьох років і розпочалася у 1910 році із заснування товариства з обмеженою відповідальністю “Варшавське товариство постійного житла та передмість-садів” (Szmelter, 2019). Від початку найактуальнішим завданням, окрім купівлі землі для майбутнього передмістя-саду, стало вироблення статуту Товариства, яке

мало б діяти на засадах, для яких у тогочасному Королівстві Польському не існувало правових зразків. Нова Варшава мала бути організована на засадах кооперації, що для В. Добжинського було основною умовою для цього починання. Попередній польський досвід у Галичині демонстрував, що значна частина зведених комплексів і колоній була утворена випадковою згодою людей, які мали намір розпочати будівництво власних будинків, без жодних спільних гарантій і взагалі без будь-якого тісного економічного контакту. Будинки, які були побудовані у межах таких проектів, були переважно багатоквартирними, тому їх не можна було вважати дієвим способом боротьби з житловою кризою. В. Добжинський також піддавав критиці краківську колонію на Сальваторі, яка не стала зразком для Варшавського проекту. Кооператив державних службовців у Сальваторі був заснований як колонія для чиновників, а потім був перетворений на колонію особняків, які не мали нічого спільного зі спробою вирішити наявні проблеми житлового характеру (Szmelter, 2019). Вибір ділянки був дуже складним, оскільки під Варшавою було небагато районів, які б поєднували в собі оздоровчі можливості та мали добре автомобільне сполучення з містом. “Варшавське товариство постійного житла та передмість-садів” зацікавилася однією з двох запропонованих територій, розташованої у Млочинах поза межами поясу занедбаних фортифікаційних споруд. Ділянка розтягнулася навпроти навпроти міського парку у Млочинах, де згодом інший польський архітектор Ігнацій Міскевич у 1914 році втілить альтернативний проект передмістя-саду на комерційних умовах. Санітарна комісія у складі: док. Й. Поляка, інж. Бельського і Зейнфельда, також підтримала вибір ділянки у Млочинах та навела ряд додаткових аргументів, а саме: близькість до Варшави, висотність рельєфу, піщаний ґрунт; оточення сосновими лісами; розташування біля Закрочимської дороги, яка являється прямим продовженням вул. Білянської; шосе не проходило через занедбане передмістя, околиця була безпечною; можливість легкого розширення міських водопровідних мереж; близькість ріки Вісли (Szmelter, 2019). Проект Нової Варшави увійшов у стадію реалізації лише у 1913 році, коли ініціативу В. Добжинського підтримали президент і віце-президент Варшави (Dobrzyński, 1914).

Важливою передумовою для розбудови Нової Варшави стало вирішення проблеми отримання дозволу на проведення трамвайного сполучення з Варшавою, оскільки навіть відмінних житлових умов не було достатньо для охочих, засновників кооперативу, аби будувати будинки на околиці Варшави. Рада Міністрів затвердила будівництво електричного трамваю з Варшави до Нової Варшави у 1913 році. Передбачалося, що трамвай буде запущено не пізніше 1 липня 1915 року, тому “Варшавське товариство постійного житла та передмість-садів” вирішило якомога швидше розпочати зведення будинків першої черги. Вже у травні 1914 року члени кооперативу мали змогу обрати ділянки для майбутніх будинків.

Складання плану Нової Варшави було доручено швейцарському архітектору та урбаністу Гансу Бернуллі. Відомо, що Г. Бернуллі побудував робочу колонію для працівників хімічної фабрики у м. Грісгаймі, Німеччина. Відповідно до “Ескізного плану Нової Варшави” - спроектовані житлові блоки майже однакових розмірів з ортогональним розташуванням. Рядова забудова замикала квартали з усіх сторін, що сильно контрастувало з англійськими проектами Лечворта і Хемстеду авторства Р. Анвіна, які були добре відомі у Польщі на той час. У Новій Варшаві лише кілька житлових комплексів було зреалізовано за англійським взірцем, який передбачав створення невеликих зелених внутрішньобудинкових дворів, оточених з трьох сторін будинками і відкритими до вулиці з одного боку (Dobrzyński, 1914).

Загальна концепція планування передмістя-саду передбачала проектування трьох площ, а саме: ринкової, поблизу казино та школи. У центрі Нової Варшави розтяглося велике озеро, яке своєю формою нагадувало літеру С. Найцікавішим елементом композиції була центральна частина плану, що формувалася значною смугою зелені, оточеною будинками. Будинки розміщувалися з відступом від лінії вулиць, а простір між ними заповнювався різноманітними зеленими насадженнями. Різнити у видах зелені уздовж вулиць мала сприяти орієнтації і пересуванню мешканців у просторі. Облаштування садів позаду будинків залежало від уподобань господарів (Szmelter, 2019). Згідно з “Ескізним планом Нової Варшави” ділянки мали бути великими. Було запропоновано два типи забудови – окремо розташовані будинки та рядові будинки, спроектовані архітекторами А. Герні, Й. Клосом та Б. Рогачевським (Rozbicka, 2008). Архітектура відображала стиль панських будинків, який був

властивий польській житловій архітектурі того часу. Загалом забудова Нової Варшави займала лише 50 % території.

Продовжувачем втілення ідея створення кільця з міст-садів навколо Варшави за зразком західних міст був, зокрема, вищезгаданий архітектор Тадеуш Толвінський, який з 1912 р. працював над передмістям-садом Зомбки. Згідно з проектом головна вісь з'єднувала ринкову площу з площею навколо церкви і тягнулася далі до спортивних майданчиків. З протилежного боку головна вісь проходила від ринкової площі до шестикутної у плані площі, перетинаючи залізницю під мостом і напівкруглий парк. Прямокутну ринкову площу оточували аркади, що нагадували традиційні польські містечка (Słodczyk, 2020). У Зомбках, розташованому на трасі Петербурзько-Варшавської залізниці, мало проживати від 5 тис. до 8 тис. осіб. Кожен з 5 районів передмістя-саду організований навколо власної осі, на яку нанизані квартали різної форми та пропорцій. Продумана система логічних зв'язків між громадськими зонами і спроектованими площами забезпечила передумови для комфортного пересування мешканців у Зомбках (Szmelter, 2019). У варшавському передмісті-саду був втілений інноваційний принцип диференціації функціональних зон, який передбачав поділ проекту на комплекси ділянок різних розмірів, залежно від стандарту будинків і віддаленості від центру. Земельні ділянки за площею поділялися на чотири категорії, від найменших площею приблизно 200 м² до найбільших площею орієнтовно 900 м² (Wiadomości Budowlane, 1912). Тадеуш Толвінський планував розташування вулиць переважно у напрямку північ-південь аби фасади будинків мали західне або східне освітлення. Також присутній мотив радіально-концентричної композиції вулиць, що розходяться віялом від величезної напівкруглої площі в північній частині міста. У Зомбках були зреалізовані наступні типи будинків: окремо розташовані (вілли), спарені та рядові багатосекційні. Плани типових будинків були створені А. Боємським, Я. Галезовським, Е. Голдбергом, Р. Гуттом, З. Калиновським, Я. Лісецьким, А. Скачковським, С. Залеським (Szmelter, 2019). Цікавим фактом є те, що з метою належного озеленення передмістя-саду був проведений окремий конкурс. Розбудова зеленої інфраструктури передбачала також створення трьох парків: біля казино, уздовж залізниці та у північній частині міста. Кожен парк виконував різну функцію. Першу нагороду отримали С. Зайковський і В. Зайковський, а другу нагороду - А. Балленштедт з З. Калиновським (Konkurs ogrodczy na zastrzewienie ulic, parków i bulwaru w "Mieście-Ogrodzie Ząbki", 1912).

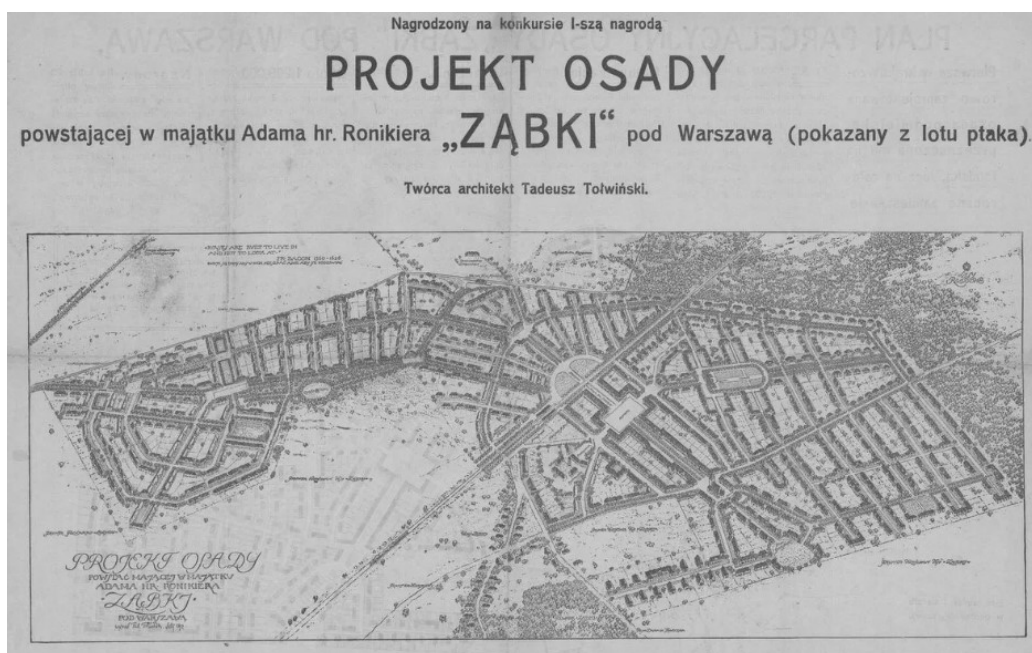

Рис. 2. План міста-саду Зомбки. Архітектор Тадеуш Толвінський (1912), джерело: <https://dawny.pl/projekt-osady-zabki/>

Проект міста-саду у Млочинах під Варшавою 1914 р. архітектора Ігнація Міскевича не настільки відомий як попередні, хоча вважається останньою комерційною спробою реалізації у Польщі концепції Е. Говарда напередодні Першої світової війни. Процес розбудови був перерваний початком війни та відновлений у міжвоєнний період. Оновлений детальний проект архітектора Яна Сівека 1935 року, відповідно до якого відбувалося будівництво, значно відрізнявся від початкової містобудівної концепції (Słodczyk, 2020). Ігнацій Міскевич вбачав у Млочинах зразкове містечко з ратушею, ринковою площею, оточеною аркадами, що нагадує польські та барокові взірці. Великою перевагою цього проекту, реалізованого лише у незначній мірі, було врахування локальної історії та місцевого урбаністичного контексту, що демонструвалося шляхом проектування вісі композиції, яка з'єднувала головну торговельну площу з палацом вісімнадцятого століття саксонського міністра Брюля. У проекті передмістя-саду у Млочинах, як і у Зомбках, план якого, ймовірно, був натхненний Міскевичем, було введено зонування інтенсивності забудови у залежності від розташування ділянок відносно центру міста (Szmelter, 2019).

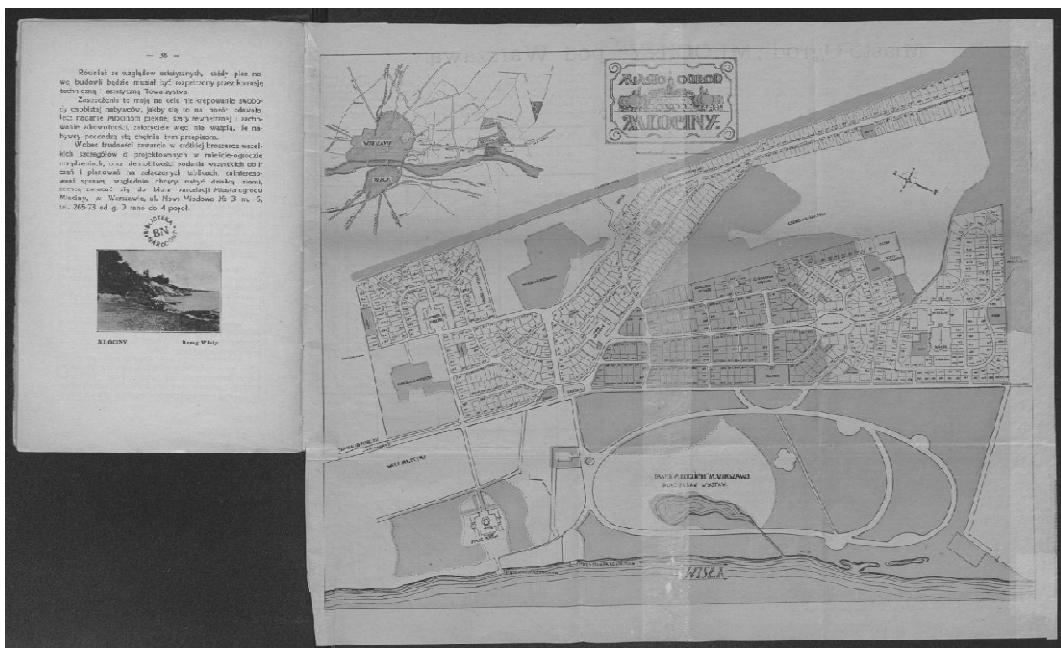

Рис. 3. План міста-саду Млочини. Архітектор Ігнацій Міскевич (1914), джерело: <https://polona.pl/item-view/6c1c9393-1e66-4c7d-93ce-370766c28553?page=22>

Польська модель малого міста та його забудови відрізняється від наявних прикладів інших європейських держав. Польські рішення, у порівнянні з англійськими, вирізнялися більш геометричними формами, але й у них впізнавалися принципи компонування вулиць та перехресть за англійським урбаністом Реймондом Анвіном. Відомий ще з передмістя-саду Хемстеду принцип організації спільної території усередині кварталу, призначеної для дитячих ігор, не з'явився у проекті Т. Толвінського, ймовірно, тому, що у Польщі не було сталої традиції використання спільних просторів. Польські проекти відрізнялися також від стилістики німецьких міст-садів, які формувалися на основі моделі малого середньовічного міста, і сприяли трансформації образу міста у сучасну епоху. Архітектори та урбаністи адаптовували проекти до польської традиції будівництва будинків на ділянках, більших, ніж у Західній Європі. Будинки набували відповідного характеру завдяки архітектурі, яка відсилає до історичних польських садиб (Szmelter, 2019).

Хоча Перша світова війна уповільнила процес парцеляції та розбудови міст-садів, зокрема Нової Варшави, до концепції міста-саду звертатимуться неодноразово після завершення війни. Наприклад, під час облаштування районів Жолібож і Беляни, а також проектуванні міста-саду Чернякув.

Термін “місто-сад” навіть використовуватимуть як елемент реклами для парцеляції територій навколо Варшави.

Інтереси В. Добжинського, ініціатора розбудови міст-садів на польських теренах, будуть зміщені у сторону розвитку будівельних кооперативів, які б займалися будівництвом не лише невеликих будинків у приміських житлових масивах, але й багатоквартирних будинків у центрі міста. У 1921 році була видана його книга “Житлові кооперативи. Практичні вказівки”, у якій автор знову повертається до ідеї Е. Говарда, обговорює досягнення руху міст-садів у Європі, описує історію створення Нової Варшави та представляє кооперативні принципи, розроблені для “Варшавського товариства постійного житла та передмість-садів”. Окремо В. Добжинський наголошує на тому, що лише ті урбаністичні утворення, які створені на кооперативних засадах мають право називатися містами-садами (Dobrzyński, 1921).

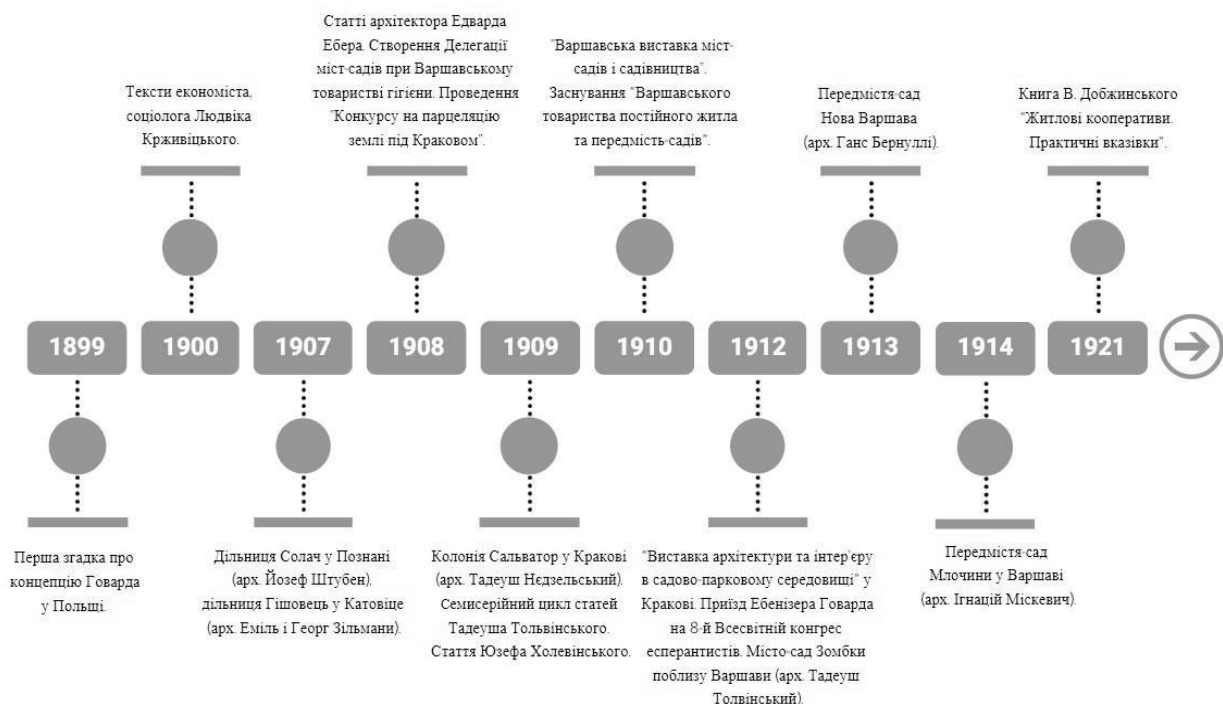

Рис. 4. Основні події та етапи у процесі формування і розвитку концепції міста-саду на польських теренах упродовж першої чверті ХХ століття. Схема Б. Турчина.

Відроджена Польська держава, яка з’явиться на політичній мапі Європи, одразу зіштовхнеться з новими викликами. Одним з найбільш складних завдань стало подолання проблеми незадовільних житлових умов для громадян. Для цього були розроблені досить детальні та нові правові основи у галузі містобудування, які ґрунтувалися на соціальних потребах (Ślodec, 2020).

Ідеї модернізму та принципи, які склалися відповідно до концепції міста-саду Ебенізера Говарда, набули ще більшої популярності. Основний фокус та зусилля були переважно спрямовані на великі урбаністичні центри та їхні околиці. Зокрема, будівництво Варшавської приміської залізниці сприяло подальшій розбудові кільця з міст-садів за зразком західних міст навколо Варшави, а саме: Мілянук, Остоя, Влохи та Подкова-Лесьна. Останнє, спроектоване Антонієм Олександром Яворніцьким, стане найвідомішим міжвоєнним зразком міста-саду поблизу Варшави. Схожий підхід у розбудові міст-садів був втілений також навколо Лодзя у 1920-х рр. (Тушин, Гротники, Сокольники, Колона, Лагевніки) (Ślodec, 2020).

Висновки

На початку ХХ століття концепція міста-саду набула широкої популярності і стала предметом суспільного інтересу на польських теренах. Перша згадка про концепцію Е. Говарда з'явилася у Польщі лише через рік після публікації першої версії його книги у 1898 році. У масштабних обговореннях та дискусіях брали участь фахівці з різних галузей: від економістів і лікарів до чиновників та архітекторів. З'явилася низка часописів, публікацій та брошур, присвячених цій тематиці. Автори ретельно описували економічні основи ідеї Е. Говарда, детально обговорювали існуючі західні зразки міст-садів, використовували пропагандистські матеріали англійських і німецьких організацій. Серед активних польських популяризаторів концепції міста-саду можна виділити економіста, соціолога Людвіка Крживицького, лікаря-гігієніста Владислава Добжинського, графіка і реставратора Юзефа Холевінського, архітекторів Едварда Ебера і Тадеуша Толвінського. Важливу роль у розвитку ідеї про місто-сад на польських теренах відігравали різні об'єднання та організації, а саме: Варшавське товариство постійного житла та передмість-садів, Делегація міст-садів при Варшавському товаристві гігієни, Польське товариство прикладного мистецтва. Найбільш прогресивні і передові здобутки, пов'язані з втіленням концепції міста-саду, демонструвалися під час "Варшавської виставки міст-садів і садівництва" у 1910 році та "Виставки архітектури та інтер'єру у садово-парковому середовищі" у 1912 році у Кракові. Окрім колонії Сальватор у Кракові (арх. Тадеуш Недзельський, 1909 р.), серед спроб втілення ідеї міста-саду на теренах Польщі у довоєнний період варто виокремити наступні: дільниця Солач у Познані (арх. Йозеф Штубен, 1907 р.), дільниця Гішовець у Катовіце (арх. Еміль і Георг Зільмани, 1906-1910 рр.), поселення Зомбки поблизу Варшави (арх. Тадеуш Толвінський, 1912 р.), передмістя-сад Нова Варшава (арх. Ганс Бернуллі, 1913 р.), дільниця Млочини у Варшаві (арх. Ігнацій Міскевич, 1914 р.). Особистий візит до Кракова, який здійснив творець концепції міста-саду Е. Говард у 1912 році, підкреслює значущість подій та заходів, що були спрямовані на імплементацію його ідей на польських теренах. Висвітлений у статті досвід розвитку польської архітектури та урбаністики у межах концепції міста-саду може посприяти популяризації цієї ідеї серед архітектурної спільноти задля формування уніфікованого і збалансованого містобудівного плану відновлення України.

References

- Czerniewska-Andryszczyk K., Perlińska-Kobierzyńska E., Budnik N., Kuciewicz M., De Iacobis S., (2021). Alina Scholtz projektantka warszawskiej zieleni, Muzeum Warszawy.
- Dawnej i dzisiaj (z powodu wystawy 1912 roku w Krakowie). (1911). "Przegląd Techniczny", nr. 47, s. 609.
- Delegacja ds. Miast-Ogrodów przy Warszawskim Towarzystwie Higienicznym. (1909). "Architekt", nr 10, s. 186, 187.
- Dobrzyński W. (1921). Kooperatywy mieszkaniowe. Wskazówki praktyczne, s. 21–27.
- Dobrzyński W. (1908). O miastach przyszłości (Garden Cities), "Zdrowie", nr 9, s. 317–251.
- Dobrzyński W. (1914). Postępy idei miast-ogrodów w Anglii i u nas, "Zdrowie", nr 6–10.
- Konkurs na parcelację gruntów pod Krakowem., (1908). Warunki, "Architekt", nr 8, s. 83-86.
- Konkurs ogrodnicy na zadrzewienie ulic, parków i bulwaru w "Mieście-Ogrodzie Żabki", 1912. "Wiadomości Budowlane".
- Kronika. (1910). "Architekt", nr 11, s. 174.
- Krzywicki L. (1900). Z obcego świata, "Ekonomista", nr 26, s. 212.
- Miasta-ogrody. (1912). "Architekt", nr 8, s. 82, 83.
- Miśkiewicz I., Kon J., Dom dla jednej rodziny z konkursu na typy domów mieszkalnych, "Architekt" (1912), tablica XIII, s. 11.
- Purchla J., Fabiański M. (2001). Historia architektury Krakowa w zarysie, Kraków, s. 70–71.
- Rozbicka M. (2008). Małe mieszkanie z ogrodem, s. 199.
- Ślodziak J. (2020). The Formation of Urban Spaces Around the World. A History of Planning and Building of Cities, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Szmelter A. (2019). Początki urbanistyki współczesnej. Doświadczenia zagraniczne a środowisko warszawskich urbanistów przełomu XIX i XX w., Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.

Warchałowski J. (1909). Konkurs na parcelację gruntów pod Salwatozem, "Architekt", nr 1, s. 9.

Wiadomości Budowlane. (1912). z. 26, tabl. 1.

Wyniki konkursu wraz z podaniem autorów nagrodzonych prac i wysokością nagród; w: "Czasopismo Techniczne". (1912). nr 16, s. 219.

Bohdan Turchyn

PhD student of Department of Design and Architecture Fundamentals

Lviv Polytechnic National University

e-mail: bohdan.r.turchyn@lpnu.ua

orcid: 0000-0002-4744-4632

**THE GARDEN CITY CONCEPT: FORMATION AND DEVELOPMENT
IN POLAND DURING THE FIRST QUARTER OF THE TWENTIETH CENTURY**

© Turchyn B., 2023

The article examines the formation and development of the garden city concept in Poland during the first quarter of the twentieth century. The experience of Polish architecture and urbanism in the context of the garden city idea before the First World War and in the first postwar years is highlighted. Examples of realized Polish garden cities, the activities of both individual figures and entire societies and organizations that promoted the garden city concession are described. The relevance of the topic is determined by the need to create a balanced and unified urban strategy for the restoration of Ukraine, which would have not only a proper legal basis, but also a strong value character, which is inherent in the garden city concept.

Key words: garden city, concept, urbanism, Władysław Dobrzyński, Tadeusz Tolwinski, Tadeusz Niedzielski, Salwator, Giszowiec, New Warsaw, Młociny.